

FODOR GYÖRGY

AZ ESZKATOLÓGIKUS VILÁGKÉP HAGYOMÁNYTÖRTÉNETI HÁTTERE

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Ígéret-hagyományok; 3. Dávid-Sion tradíció; 4. Sínai-szövetség hagyomány; 5. Összefoglalás

1. Bevezetés

Ha eszkatológián azt az egyértelmű jövőre-irányulás tendenciát értjük, amely a jelentől radikálisan különböző állapotot eredményez, akkor lehetséges egyfajta eszkatológikus „hagyomány-komplexumról”, és – egy adott ponttól – annak fejlődéséről beszélni a fogság előtti Izraelben. A szóban forgó eszkatológikus hagyomány-komplexum fejlődésében néhány összetevő kiemelt szerepet játszik. Ezek a témák – összekapcsolva és továbbfejlesztve a próféták üzenetével, valamint az 587 körüli eseményekkel, mint katalizátorokkal – alakították ki döntő részben az eszkatológikus hagyományt, tartalmi és formai szempontból.¹

2. Ígéret-hagyományok

Igen gyakran fordulnak elő a pátriárkai szövegekben. Bár a mai napig komoly viták folynak arról, hogy mikor fogalmazták meg ezeket az ígéreteket, s mik voltak azok eredeti elemei, egyértelműnek látszik, hogy a jahvista által megformált ígéret mind a föld, mind az utódok ígéretét magában foglalta.² A kérdés azonban, mint tudjuk, sokkal összetettebb. A vonatkozó szövegek figyelmes olvasása után kiderül, hogy a pátriárkáknak megígért „föld” valójában az az ország, amit Izrael az

¹ Ebben a rövid tanulmányban mindenekelőtt a hagyománytörténeti és redakciótörténeti eredményeket használjuk fel. Megjegyezni kívánjuk ugyanakkor, hogy az eszkatológikus vagy eszkatológizáló vonal csak egy a többi nagy ószövetségi teológiai téma között, nem kívánjuk abszolutizálni, s azt sem, hogy erőszakosan kényszerítsünk e vonalba bármit, ami nem ide tartozik.

² NOTH, M., *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, Stuttgart 1948, 53.

egyesült monarchia idején mondhatott magáénak (vö. Ter 15,18-20). Ezen felül az „utód” fogalmát a „nagy nemzet” elnevezéssel írja le, ami úgyszintén feltételezi a nemzeti (állami) létet. Eltekintve a kronológiai megfigyelésektől, azt mondhatjuk, hogy az ígélet-tradíció kidomborítása (függetlenül attól, hogy ebből mennyi a visszavetítés) azt a várakozást tükrözi, ami fennállt az izraeliták részéről a nemzeti határokat, a nemzeti identitást, s egyáltalán a nemzeti létet illetően. Izrael ősei idejének perspektívájából nézve tehát Izrael igazi léte a *jövőben*, nevezetesen a monarchia idejében várható.³

Lényegében ugyanez mondható el a többi „premonarchikus” ígéletre is. Saját ország, sőt „szép, tágas ország, tejjel-mézvel folyó ország” ígéletét kapja a Mózes-csoport (vö. Kiv 3,7-12), aminek határai és távlatai kiteljesednek a Bileám-jövendölésben (Szám 24) stb.

A meg-megújuló s egyre inkább kibontakozó ígélet-hagyományokból teológiailag két következtetést vonhatunk le: „A történelem célirányossága az Ószövetségben az ígélet és beteljesedés kettősségében jelentkezik, amely magában hordozza az eszkatológikus feszültség magvát (elveszíthető – még tökéletesebben, „örökre” megvalósítható) az ígélet-beteljesedés folyamatában isteni üdvözítőterv, üdvtörténet valósul meg, melynek során Isten és népe közeledése egyre jobban kiteljesedik.”⁴

3. Dávid-Sion tradíció

Az eszkatológikus világgép kialakulásában igen jelentős helyet foglal el a dávidi királyság eszméje és Dávid városa, Sion, illetve Jeruzsálem. Köztudott, hogy Dávid közreműködésével Izrael helyet biztosított magának az ókori Kelet térképén. Mindazonáltal a monarchia intézménye Izraelben a határvonalaknál vagy nemzeti létformánál sokkal többet jelentett. Jelentette mindenekelőtt azt a déli országrészben uralkodó eszmét, mely szerint a dávidi vonal egy tagja mindörökre uralkodni fog a trónon, a 2Sám 7 fejezetben található ígéletnek megfelelően. Ezt a várakozást, amely a Dáviddal kötött szövetségen, a dávidi háznak adott kiváltságon alapult (vö. Zsolt 132), a dinasztia minden kudarca ellenére fenntartották.

A monarchia bevezetése jelentette továbbá azt is, hogy a királyi ideológia magába olvasztott jónéhány, az ókori Keleten (Mezopotámia,

³ PETERSEN, D. L., „Art. *Eschatology OT*”, in *ABD* II, 576. Vö. még SCHILLINK, O., „Weissagung und Erwartung”, in *LZ* 1 (1964) 47.

⁴ Vö. PREUSS, H. D., *Theologie des Alten Testaments*, Stuttgart-Berlin-Köln 1992, 279.

Kánaán, Egyiptom) általánosan elterjedt motívumot.⁵ Amikor egy igaz király ült a trónon, jövőbe mutató vágyak és várankozások születtek azzal kapcsolatban, hogy majd megvalósítható az örök béke, termékenység, jog és igazságosság az országban.

A királyi tradíció harmadik része Izraelben magában foglalta a dávidi kormányzás kitüntetett helyét, Dávid városát, Siont. Von Rad kimutatta, hogy létezett egy speciálisan jeruzsálemi, nem amfiktónikus, ősi Sion tradíció, amelyet azután a Jahve-hitbe integráltak. Ezen speciális elképzelés szerint az istenség a Sionon lakik, ugyanazon a helyen, amelyen később a dávididák palotája áll. Ami az istenség (Jahve) Sionon lakását illeti: a 46., 48. és 76. zsoltárok világosan beszélnek erről, s összekapcsolják a speciális isteni lakhely és emberi (királyi) rezidencia sérthetetlenségének (bevehetetlenségének) fogalmát. Végeredményben egy olyan helyről (városról) van szó, amely az istenség jelenléte miatt nem eshet el. Ez az elképzelés, melynek gyökerei a mítosz világába nyúlnak vissza, sajátos aurát teremtett a dávidi udvar számára, valamint vakmerő várankozásokat a város jövőjéről.⁶

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a királyi tradíciók az egyesült Izraelben, majd Júdában olyan várankozásokat foglaltak magukban, amelyekről nem volt nehéz jövő időben beszélni: mindig lesz egy dávidida a trónon: egy igaz dávidida el fogja hozni a jövő áldást, a végleges üdv-ídot Izrael számára (vö. pl. Zsolt 72); Dávid városa szilárdan fenn fog állni a jövőben. A királlyal és az istenség lakhelyének sérthetetlenségével kapcsolatos elképzelések, mint korábban említettük, több ponton beágyazódnak az ókori Kelet hagyomány-anyagába. Mindazonáltal ki kell hangsúlyoznunk, hogy a jeruzsálemi királyideológia

⁵ GRESSMANN, H., *Der Ursprung der israelitisch-jüdischen Eschatologie*, Göttingen 1905, 2kk. Jóllehet egyoldalú következtetéseit az eszkatológia Izraelen kívüli keletkezéséről nem fogadjuk el, a királyi ideológia ókori-keleti közkinésének bizonyos átvételei vitathatatlanok. Az újabb irodalomból vö. még: WHITELAM, K. W., *The Just King. Monarchical Judicial Authority in Ancient Israel*, Sheffield 1979; SOGGIN, I. A., *Das Königtum in Israel, Ursprünge, Spannungen, Entwicklung*, in BZAW 104, Berlin 1967; FRICK, F. S., *The formation of the State in Ancient Israel. A Survey of Models and Theories*, Sheffield 1985; ISHIDA, T., *The Royal Dynasties in Ancient Israel: A Study on the Formation and Development of Royal-Dinastic Ideology*, in BZAW 142, Berlin 1977; KRAUS, H. J., *Der König. Theologie der Psalmen*, in BK XV/3, Neukirchen-Vluyn 1979.

⁶ Ez ellen a próféta teológia erőteljesen tiltakozik. A Sion-teória kidolgozását lásd VON RAD, G., *Theologie des Alten Testaments II*, München 1980, 162-175; ROHLAND, *Die Bedeutung der Erwählungstraditionen Israels für die Eschatologie der alttestamentlichen Propheten*, Heidelberg 1956, 119kk.

alapvetően jahvista-izraelita gyökerekből táplálkozik, reális történelem-szemlélettel. Az ókori királyideológiákból ismert, sokszor erősen mitológiai színezetű szemléleti formák egyik-másikát az ábrázolás eszközeiként használták fel. Teológiai szempontból igen figyelemre méltó tény az is, miként kapcsolják össze a pátriárkai ígéretek az izraelita monarchia intézményének kezdeteivel.⁷

A „Jahve napja” (☞♦☞☞☞ ☞♦☞☞), az általunk eszkatológikusnak tekintett szövegekben kiemelkedő jelentőséggel bír. Ez a fogalom a „szent háborúkkal” (a Jahve-Liga honfoglaló harcai) és a monarchiával kapcsolatos hagyomány-komplexumhoz tartozik, úgy mutatva be Jahve harcának s erre következő győzelmének kettős motívumát, mint ami szorosan összekötődik Jahvének mint királynak a trónralépésével.⁸

4. Sínai-szövetség hagyomány

Ez a harmadik nagy hagyományegység, amely igen lényeges az ószövetségi eszkatológia megértése szempontjából, eredetét tekintve nem tartozik sem a pátriárkai ígéretekhez, sem a monarchikus tradíció-komplexumhoz. Sellin éppen a Sínai-szövetség-hagyományt emelte ki, amikor az ószövetségi eszkatológia korai és sajátosan izraelita eredete mellett érvelt.⁹ Mindazonáltal úgy tűnik, hogy a Sínai, valamint a korábban említett két nagy hagyományegység között lényeges feszültség mutatkozik. A Sínai szövetségkötés Izrael népe és az ő Istene, Jahve között történik. Ez a szerződés egy sor parancsot és előírást foglal magában, amelyet a népnek teljesítenie kell. Más szavakkal: a szövetségkötés természetében benne van a megvalósítás, illetve a nem-megvalósítás lehetősége. A jövő ezen alternatívája fejeződik ki a szövetségi áldásokban, illetve átkokban. Ha a nép követi a szövetségi előírásokat, áldott jövő és istenével való egyedülálló kapcsolat lesz osztályrésze (MTörv 28, 1-14). Ha azonban áthágja a szövetségben foglalt törvényeket, átkos jövő és megromlott Isten-kapcsolat vár rá (vö. MTörv 27,16-46). Egyértelmű tehát, hogy a Sínai hagyomány határozott jövőre-irányulással rendelkezik, amely tisztán, világosan kifejeződik az áldásokban és az átkokban. Következésképpen: bár a Sínai szövetség olyan közösséget teremtett, amely itt és most, vagy bármely adott pillanatban fennáll(hat), vagy

⁷ PETERSEN, *op. cit.*, 577.

⁸ Ezt a fogalmat a próféták állítják majd az eszkatológia középpontjába.

⁹ SELLIN, E., *Der alttestamentliche Prophetismus*, Leipzig 1912, 3.

jelenlévő valóság (lehet), mégis azt kell mondanunk, hogy a közösség jövőjét és kiteljesedését illetően minden attól függ, hogy a nép betartja-e a sz zets gben foglaltakat vagy sem.

5.  sszefoglal s

A fentiekből kiviláglik, hogy az  sz zets gi eszkatológia hagyománytörténeti hátterét Izrael vallástörténetének korai szakaszában kell keresn nk, s nem csak a fogság utáni időszak jelenségekként definiálhatjuk.

Az üdvtörténeti gondolkodás eme előzményeinek „eszkatologiz l s t” s egy sajátosan „eszkatológikus” terminológia kialakit s t a prófétáknak tulajdoníthatjuk, akik az  teletes „véget” (a fogság előtti próféták esetében néha alig észrevehetően, de)  sszek tik a jövő  dv s g reményével.

